

FEJLŐDÉS — EREDMÉNYEK ÉS ELLENTMONDÁSOK GYŰRŰJÉBEN

(Hozzászólás a „Füstölgő falu”-hoz)

Soha nem jártam Foktón, a foktói parasztok között. Mégis amikor elolvastam Hatvani Dániel riportját, úgy éreztem, mintha magam is láttam, átéltem volna az ott történeteket. Szenvedélyes hangú írás a „Füstölgő falu”. Először megdöbönt, aztán elgondolkoztat. De egy egész sor kérdést hagy megválaszolatlanul az olvasóban; aki eltűnődhet azon, hogy Hatvani miért csak kérdez, miért csak a problémákat veti fel, és miért csak sejteti, de nem jelöli ki a megoldás módját, illetve útjait? Nem vitás, hogy az okokat könnyebb meglátni, megtalálni, mint magát az előidéző okokat. Az is igaz, hogy nagyon sokan kérdeznek mostanában ilyeneket: — *Miért mennek el az emberek a mezőgazdaságból?* — *Miért nem maradnak a fiatalok a mezőgazdaságban?* — *Miért gyenge egy termelőszövetkezet, ha egyszer jó adottságokkal rendelkezik?* — *Mi az oka az egyes szövetkezetekben megismétlődő kudarckoknak?*

E kérdésekre sokan válaszolnak is. Mindenki önnön tapasztalataitól ösztökélve, a maga módján, a saját elképzelése szerint. Mindenki hozzá akar járulni és hozzá is járul az okok felderítésével a fejlődés, a további előrehaladás útjának kimunkálásához. Ez az igyekezet még akkor is helyes, ha egyesek véleményével vitatkozni kell. A Hatvani-riport kérdései — őszinte kérdések. Meggyőződésem, hogy ugyanúgy keresi rájuk a helyes választ, mint a foktói termelőszövetkezeti tagok, a termelőszövetkezet vezetői. Mert *van válasz*. Megfelelő társadalmi segítséggel megtalálható a megfelelő út. S ezen járva megszülethet — ha nem is gyorsan — egy másik riport, a most leírtak ellenkezőjéről. Számot adhat majd az eredményekről, a fiatalok jó munkájáról. Hogyan juthatunk el ideig? Türelemmel, küzdelemmel, bizakodással, hozzáértéssel, és egy sereg egyéb olyan lehetőség kihasználásával, amelyek már most is adóttak, csak megfelelő módon élni kell velük.

A probléma „környezete”

Elsépeelt frázisként hangzik, de történelmi tény, hogy a mezőgazdaság szocialista átszervezését különösebb megrázkódtatás nélkül sikerült megyénkben megvalósítani. A termelés nem esett vissza. Sőt, a közöst és a háztájit együttesen számítva — a több évet jellemző kedvezőtlen időjárás és egyéb elemi károk ellenére — *növekedett a termelés*. Elemzést és méltatást érdemelnek a mezőgazdaság eredményei; az, miként válik egyre több szövetkezet mind gazdaságilag, mind pedig szervezetenként szilárdabbá, erősebbé; hogyan alakul, növekszik a tagok közös gazdaságából származó jövedelme; miként változik a szövetkezetben dolgozó ember gondolkodása, a közöshöz fűződő viszonya, hogyan alakul, formálódik az új, szocialista termelőszövetkezeti paraszti osztály.

A fejlődés azonban — az egész mezőgazdaságot tekintve — *nem egyenletes*. A termelőszövetkezetek között nagyfokú differenciálódásnak lehetünk tanúi. Előidézője: a természeti adottságok, a termelési színvonal és a vagyoni helyzet különbözősége. Nagy az eltérés a tagság közösből, valamint a háztájiból származó jövedelme között. A megye termelőszövetkezeteinek még mintegy 28 százaléka tartozik a gyenge termelőszövetkezetek közé. Ezért hiba lenne megfedkezni azokról a gondokról, bajokról, nehézségekről, amelyek fékezik, akadályozzák a további előrehaladást. Sok szövetkezetben sajnos találkozni még felelőtlenességgel, nemtörődomséggel, hozzá nem értéssel, elvtelenséggel — mindez külön-külön és együttes hatásában is súlyos gazdasági és erkölcsi károkat okoz a szövetkezeti mozgalomnak és a termelőszövetkezeti tagoknak. Ehhez járul a munkaerő-probléma gondja.

„*Van-e felesleges munkaerő a mezőgazdaságban?*” — teszi fel a kérdést Tóth Imre „*A munkaerőgazdálkodás problémái Bács-Kiskunban*” című írásában. És válaszol is rá — a maga módján. Adatokkal, számokkal próbálja illusztrálni, igazolni

állítását, bár néhol önmagával is ellentmondásba kerül. Mondandójának lényege az, hogy „*még ma is munkaerő-tartalékkal rendelkezünk... Meggyőződésem — írja —, hogy megyénk mezőgazdaságában munkaerőgondok nem jelentkezhetnek*”. És ha mégis jelentkezének, akkor mi történik? Erről hallgat a krónika: Bár megjegyzi: „*a Füstölő falu*” c. írásban közölt tényeket nem vitatom..., sajnos valóság, hogy 1970-ig például a termelészövetkezetek taglétszámának több mint 45 százaléka a járadékos életkorba lép”. Ez már önmagáért is beszél.

Nem vagyok hivatott Bács-Kiskun megye munkaerő-helyzetével foglalkozni, de úgy gondolom, hogy a mezőgazdaság és elsősorban a termelészövetkezetek munkaerő-gondjainak tendenciái általánosságban megegyeznek — hasonlóak ott is a Csongrád megyében tapasztaltakhoz.

A mezőgazdaság specifikus sajátosságai.

A munkaerőhelyzet alakulásáról lévén szó, nem szükségtelen röviden szemügyre venni a mezőgazdaság speciális adottságait. Az ipari termelés alapvető termelőeszközei általában a gépek, melyek rendkívül kis területen, legtöbb esetben zárt épületben helyezkednek el. A mezőgazdasági termelés alapvető termelőeszköze viszont a föld, amely területileg általában nagy kiterjedésű, sőt különböző minőségű lehet és emellett közvetlen kapcsolatban van a természeti tényezőkkel. A két termelési szektor eltérő sajátosságai okozzák, hogy a termelőeszközökkel közvetlen kapcsolatban levő emberek gondolkodásukban is, érdekeltségeikben is mások és mások — attól függően, hol dolgoznak: az iparban-e, vagy a mezőgazdaságban?

— Az iparban a munkafolyamat egybeesik a termelési folyamattal, vagyis a munka közvetlen eredményeként jelentkezik a végtermék. Ezzel szemben a mezőgazdaságban a munkafolyamat és a termelési folyamat nem esik egybe, vagyis a munkafolyamat mindig rövidebb időt igényel, mint maga a termelés.

— Az iparban a termék előállítása folyamatosan, szinte az év minden egyes napjára arányosan elosztva jelentkezik. Ezzel szemben a mezőgazdaságban a termékek előállítására periodikus jellegű; ennek következményeként a jövedelem is periodikusan realizálódik.

— Az ipar általában állandó létszámú munkaerővel rendelkezik, és a munka egész éven át biztosított. Ezzel szemben a mezőgazdaságban időszakonként munkacsúcsok jelentkeznek, mások viszont munkaerő-felesleggel kell számolni. A folyamatos foglalkoztatás hiánya számos probléma forrása. Oka például annak — és ez már munkaerő-gazdálkodásunkkal függ össze —, hogy jelentős számú munkaerő az év bizonyos időszakában felesleges, ugyanakkor munkacsúcs idején munkaerőhiánnyal kell számolnunk. Nehezíti a helyzetet az, hogy általában ezek a munkacsúcsok — például betakarításkor — egybeesnek más népgazdasági ágak rövid időre jelentkező fokozott munkaerő-igényével. Így az élelmiszeripar ugyanabban az időszakban foglalkoztat több munkaerőt, mint amikor a mezőgazdaság munkaerő-igénye is megnövekszik.

Azon túlmenően, hogy a mezőgazdasági termelés több olyan sajátossággal rendelkezik, ami megkülönbözteti az ipari termeléstől, magán a mezőgazdasági termelésen belül is, az üzemi formáktól függően jelentős eltérésekkel találkozunk.

Különbőség tapasztalható az állami gazdasági és a termelészövetkezeti termelés-mechanizmusa között. Ez elsősorban és alapvetően abból adódik, hogy az állami gazdaságban állami eszközökkel, állami területen kell végeznie az anyagi javak előállítását; a dolgozókat a munkaigénytől függően — rövidebb vagy hosszabb időre, tehát szükséglet szerint — alkalmazzák. Az állami gazdaságoknál érvényesül az egyenlő munkáért egyenlő bért elve, a dolgozók bérezése havi, garantált. A termelészövetkezetek viszont tagok által bevitt és a működésük során felhalmozott eszközökkel, csoporttulajdonban levő területen gazdálkodnak; itt a termelészövetkezeti tag egyenjogú gazdája az eszközöknek és a területnek, és egyben dolgozó is. Joga van tehát igényt tartani arra, hogy a termelészövetkezet biztosítsa munkája után a megfelelő megélhetést.

Ebből következik, ha az állami gazdaságban a termelési év jó eredménnyel zárul, az emberek az előre meghatározott munkák elvégzéséért, az előre meghatározott munkabéren kívül még nyereségrészesedést is kapnak, de ha az eredmény nem éri el a tervezettet, az állam magára vállalja a veszteséget. Ezzel szemben a termelészövetkezetben — adott viszonyok között — a termelés sorsa nagymértékben függ attól, hogy a közös vagyon gazdái mekkora aktivitással kapcsolódnak bele a termelés-tervezésbe, szervezésbe és a kivitelezésbe. A közös vagyon gyarapodása, a szövetkezeti gazdasági élet színvonalának alakulása nagymértékben függ

attól, hogy a szövetkezet tagjai hogyan, milyen intenzitással dolgoznak, hogyan hasznosíthatják tapasztalataikat, szaktudásukat. Lényegében ez azt jelenti: a szövetkezet eredménye döntően azon is múlik, hogy a szövetkezeti tagok csupán termelőszövetkezeti tagnak, dolgozónak vagy gazdának is érzik-e magukat?

A munkaerő-vándorlás. — közelebről

Történelmi tény, de gazdasági törvényszerűség is, hogy az ipari fejlődés elszívja a mezőgazdaságtól a dolgozókat, magához vonzza a falusi munkaerő egy bizonyos részét. Ezzel egy időben növeli a városi lakosok számát, ami azt jelenti, hogy növekszik a mezőgazdasági termékek iránti igény is. Gyakorlatilag tehát az ipar fejlődése, mely megállíthatatlan és törvényszerű, a népsűrűség és a munkaképes lakosság foglalkozás szerinti arányának változásához vezet. Ugyanakkor az élelmiszer iránti igény növelésével rákényszeríti a mezőgazdaságra a technikai fejlődést, egyszóval azt, hogy a csökkenő mennyiségű munkaerő megőrizze, sőt növelje a termelés volumenét — termelvényeivel eleget tudjon tenni a maximalizálódó igényeknek.

Ismeretes, hogy a mezőgazdasági munkaerő elvándorlása lényegében egybeesett az ipar nagyarányú fejlesztésével, az ipari munkaalkalmak bővülésével. Eppen ezért az iparban meglévő és szinte korlátlan munkalehetőség, az állandó jellegű foglalkoztatottság, s az ezzel együttjáró garantált munkabér, valamint az egyéb szociális kedvezmények és juttatások kedvező körülményeket teremtettek a mezőgazdasági munkaerő elvándorlásához. Ezt nagymértékben felerősítette a mezőgazdaság átszervezése, annak subjektív hatása, különösen azokon a helyeken, ahol az átszervezést követő években a termelőszövetkezetek különböző objektív és subjektív okok miatt nem tudtak megfelelő gazdasági eredményeket produkálni.

Ezt bizonyítja a megyéből történő elvándorlás évenkénti alakulása is — e folyamat tendenciái megegyeznek a gyenge termelőszövetkezetek fejlődésének rendellenes tendenciáival. Az elvándorlás 1960-ban volt a legnagyobb mértékű.

Fv	Vándorlási különbözet a községekben (vándorlási veszteség)
1960	— 4412
1961	— 3290
1962	— 2030
1964	— 1639

A megye községeiből a való elvándorlás mennyiségi csökkenése feltétlenül azt jelenti, hogy évről évre kevesebb az olyan munkavállaló, aki a népgazdaság más termelési faktorában kíván elhelyezkedni. A fent ismertetett elvándorlási folyamat azonban nem értelmezhetjük egyoldalúan negatív jelenségként. Ugyanis a mezőgazdasági munkaerő más népgazdasági ágakba való átáramlását a fejlődés-szükségsszerűvé teszi és népgazdaságilag is indokolja, mivel az átcsoportosulás végtora a mezőgazdaságnál termelékenyebb területek felé mutat.

Az utóbbi időben azonban olyan tendenciák is érvényesültek, amelyek már bizonyos mértékben károsak, és több helyen veszélyeztetik a mezőgazdasági termelés zavartalanságát és munkaerő-ellátását. A népgazdaság számára is kedvezőtlen jelenség, hogy a mezőgazdaságból történő elvándorlást nem követte az anyagi-műszaki ellátottság megfelelő ütemű növekedése; azaz az alapvető mezőgazdasági munkák gépesítése nem tudta pótolni-helyettesíteni az elvándorolt létszámot. A mezőgazdaság munkaerőgondját tovább növeli, hogy zömmel a fiatal és teljes értékű munkaerő vándorolt el, tehát a mezőgazdasági dolgozók korösszetétele romlott, túlsúlyba került az előregedő, idős dolgozók rétege, amelyet a föld, a magántulajdon kötött a mezőgazdasághoz; vagy pedig a családfő helyett a feleség maradt a mezőgazdaságban.

A munkaképes korú tagság létszáma az össztermelőszövetkezeti tagságon belül állandóan csökkenő. A termelőszövetkezeti tagoknak 1960-ban 82, 1962-ben 77, és 1964-ben 73 százaléka volt munkaképes korú tag. Ugyanakkor emelkedett a nők aránya is. 1960-ban az ösztagságnak 34, 1964-ben pedig már 35 százaléka volt nő.

Ezen túlmenően a mezőgazdaság munkaerő-gondjait nehezíti a nagymértékű differenciáltság is. Addig, amíg egyes szövetkezetekben felesleges munkaerő van, a szövetkezetek egy másik része évek óta munkaerő-gondokkal küzd, mivel elsősorban a gyengén gazdálkodó szövetkezetektől vándoroltak el a fiatalok, de az idősebb generáció egy része is. Megjegyzendő, hogy ezt a munkaerő-elvándorlást bizonyos

fokig adminisztratív eszközökkel is próbáltuk meggátolni (amikor az ipar és egyéb ágazatok tanácsi igazoláshoz kötötték a munkaerő-felvételt), ez az intézkedés azonban gyakorlatilag inkább károkat okozott.

A mezőgazdasági munkaerő-hiánynak, amellyel párhuzamosan jelentkezik a munkaerő-ellátottság differenciáltsága, hovatovább igen komoly gazdasági kihatása van, nem csak egy-egy adott termelőszövetkezet, hanem az egész népgazdaság számára is. A munkaerőhiány következményeként például a mezőgazdasági munkákat késve, nem optimális időben végzik el. (És csak megyei szinten jó néhány millióra lehet becsülni az ebből adódó károkat, terméskiesés, minőségi romlás stb.) — Ez elsősorban a gyengén, illetőleg közepesen gazdálkodó szövetkezetekre jellemző. Tehát éppen azokra, amelyeknek megerősödésükhöz elengedhetetlenül szükséges lenne, hogy megfelelő mennyiségű munkaerővel rendelkezzenek.

Megyénk termelőszövetkezeteiben a jelenlegi gépesítés mellett kevés, és nem elegendő a szövetkezeteinkre háruló egyre növekvő feladatok elvégzéséhez. A KSH adatai szerint a megye termelőszövetkezeteiben 1964-ben éves szinten mintegy 2,7 millió munkanappal teljesítettek kevesebbet a szükségesnél. Mindezek arra engednek következtetni, hogy a *mezőgazdaság műszaki-anyagi ellátottsága az állandó növekedés ellenére sem kielégítő, e tekintetben a fejlődés üteme lassú.*

Lényegében a talajművelésnél, a vetésnél, növényápolásnál, valamint a gabona betakarításánál oldottuk meg gépesítéssel a munka gondját. Azonban a legtöbb kézi munkaerőt igénylő munkafolyamatok, többek között a cukorrépa-, burgonya-, kukorica-, hagymabetakarítás gépesítésében *alig léptünk előre.* (Nem beszélve a szőlő-, gyümölcs-, zöldségtermesztés gépesítéséről.)

Kis jövedelem — kevés munkaerő

Mindinkább növekvő gondot jelent a szállítás, valamint a rakodás is, e munkafolyamatok gépesítése talán a legelmaradottabb — nem beszélve természetesen az állattenyésztés gépesítéséről.

A termelőszövetkezetek munkaerő-helyzetét nagymértékben befolyásolja a szövetkezeti tagok jövedelmének alakulása is, mégpedig elsősorban a közös gazdaságból származó jövedelem. Bár a megye szövetkezeteiben az egy dolgozó tagra jutó évi jövedelem évről évre emelkedett, és az utóbbi négy évben a következőképpen alakult:

1962-ben	9 237 Ft
1963-ban	11 812 „
1964-ben	13 691 „
1965-ben	13 824 „

Ez azonban csak megyei átlag. Egy-egy tsz-t tekintve, összehasonlítva jelentős különbségeket tapasztalhatunk még egy adott szövetkezetben belül is. Ennek valamennyire megközelítő képét az elért jövedelmek kategóriánkénti megoszlása. Az 1965. évi zárszámadás adatai szerint a dolgozó tagoknak

24 százaléka	5 000 Ft alatti jövedelmet,
24 „	5—10 000 Ft „
31 „	10—20 000 Ft „
21 „	20 000 Ft feletti jövedelmet ért el.

Ebben a jövedelemben azonban benne foglaltatik a családtagok által végzett munka értéke is, ami jelentősen torzítja az adatok valóságértékét. De nem mutat hű képet ez a statisztika a valóságos jövedelemkategóriákról azért sem, mert nem tükrözi, hogy a tagok milyen mértékben vettek részt a közös munkában; ugyanis az 5000 forint alatti jövedelmet elért dolgozó tagok közül többen csak időszakosan dolgoztak a szövetkezetben. Ezt azonban esetenként nem lehet konkrétan kimutatni, mivel ilyen felmérések, adatgyűjtések jelenleg nincsenek.

Valamivel realisabb képet nyújt a termelőszövetkezeteknek az elért gazdasági eredmény szerinti megoszlása akkor, ha a jól, közepesen és gyengén gazdálkodó termelőszövetkezetek tagjainak jövedelmeit vizsgáljuk. 1964-ben az egy tagra jutó évi jövedelem:

jó tsz-ekben	17 300 Ft;
közepes tsz-ekben	12 700 Ft;
gyenge tsz-ekben	7 100 Ft volt.

Az ilyen mértékű jövedelem-differenciálódás érthetően nehezíti a gyenge termelőszövetkezetek munkaerő-ellátását — egyben ezzel tovább gátolja felemelkedésü-

ket. Komoly probléma még az is, hogy azokban a szövetkezetekben, ahol rendkívül alacsony vagy bizonytalan, nem rendszeres a részesedés, egyáltalán nincs garantálva (mert igen sok természeti, gazdaságpolitikai és egyéb tényező függvénye) ennek a részesedésnek a megléte sem. Ugyanis évközben a tervezett jövedelem 60 százaléka, indokolt esetben pedig 80 százaléka fizethető ki. A többi csak a zárszámadás után (kivéve, ha nincs mérleghiány). Amennyiben a szövetkezet a gazdasági évet mérleghiánnyal zárta, úgy további jövedelemrészesedésre nincs mód. Mindezek csak mérlelik a mezőgazdaságból való munkaerő-elvándorlást és negatív hatással vannak a munkafegyelemre, a közös munkában való részvételre. A szövetkezetek vezetői többek között úgy kívánnak ezen segíteni, hogy a tagok egy részét — főleg az állandóan foglalkoztatottakat — alkalmazottaknak minősítik át, és így részükre a teljes munkabért rendszeresen kifizethetik. Ez azonban újabb, a szövetkezeten belüli ellentmondások forrásává válik.

Tag, vagy alkalmazott?

És itt valóban eljutottunk a kérdéshez, ahogyan azt Sas Béla „Van kiút” c. írásában megfogalmazta: „*Tag, vagy alkalmazott?*” Ő ott ezt írja: „*A tag — ha jól gazdálkodik a szövetkezet — többféle előnyt élvez az alkalmazottal szemben. A tapasztalat azt mutatja, hogy az intenzív termelést folytató szövetkezetek évről évre több alkalmazottat vesznek fel. Igen ám, de az alkalmazott megkapja a bérét, és nem érdekelt az egész szövetkezet eredményében. Mi legyen a megoldás? Egyik-másik helyen az alkalmazottak aránya olyan magas, hogy ki kellene dolgozni az alkalmazottak érdekeltségét az egész gazdaság eredményében. Az alkalmazott, nyilvánvaló, csak tanácskozhat, de nem szavazhat a szövetkezeti rendezvényeken, de a nyereségrészesedés formáját mégis meg lehet valósítani. csupán ki kellene dolgozni. Elképzelhető, hogy az előbbi kérdések rendezése után, plusz ilyen anyagi ösztönzés hatása mellett az alkalmazott is taggá válnék — a hőmezővásárhelyi Viharsarok Tsz-ben pl. fele vállalta a tagsági viszonyt —, de ha nem, akkor is hozzá lenne kötve a szövetkezethez, annak sorsa az elvégzett munkán túl is érdekelne.*”

Megállapításából az csendül ki, hogy az alkalmazottakat is érdekeltté kell tenni a termelésben. Ez önmagában véve helyes is, de a baj ott van, hogy ezáltal éppen a tag került lényegében hátrányosabb helyzetbe — az alkalmazottal szemben. Az utóbbi élvezi a különböző társadalombiztosítási szolgáltatásokat, a nyugdíj-különbség is neki előnyös. Helyzete arra ösztönzi a tagot, hogy ne mint tag, hanem mint munkavállaló dolgozzon a termelőszövetkezetben. Hiszen a valóságban az a felemás helyzet áll elő, hogy a szövetkezeti gazda, a termelőeszközök tulajdonosa ugyanazon mennyiségű és bonyolultságú munkáért sok tényezőtől függő és bizonytalan jövedelmet kap, ugyanakkor az alkalmazott ezért a munkáért törvényesen garantált, előre meghatározott juttatásban részesül. *A gazdálkodás kockázata tehát a tulajdonosé, a szövetkezeti tagé. Az előnyök többsége pedig — az alkalmazotté.*

Úgy gondolom, nem kell tovább bizonyítanom, milyen komoly és indokolatlan feszültséget okoz ilyen körülmények között az alkalmazotti létszám növekedése egy-egy szövetkezeten belül. És ez akkor is ható tényező, ha a jelenlegi körülmények között a tsz-ek jelentős része *kénytelen* ilyen ellentmondásos módszerhez folyamodni: a feladatok elvégzése érdekében.

*Lendítő- és visszahúzó erő:
a részes művelés.*

És most néhány gondolat a „részes művelésről”, erről a sokaktól elmarasztalt de ugyanakkor sokak által felmagasztalt módszerről. Véleményem szerint e módszer, mint jövedelemszerzés eszközt maga a valóság fejlődése produkálta — az ember által létrehozott *indokolatlan* megkötöttségek „ellenszerül”, szinte akaratunktól függetlenül, elsősorban a gyenge szövetkezetekben. Miért, miről van szó? Egy szövetkezetben, ahol év közben a tervezett jövedelem 60 százalékát rendszeresen kifizették, a tagok rendszeresen dolgoztak is, de valami közbejött. Sorozatosan bevételi kiesések jelentkeztek, s akkor kibeleptek a rendelkezések végrehajtói is, és kijelentették: nincs további részesedés! S bár a tagok egy része továbbra is dolgozott, de jövedelmet már nem kaphatott, mert „mérleghiány van”. De ha a tag „résziben” dolgozott ugyanebben a tsz-ben, akkor — a szövetkezet eredményétől függetlenül megkapta járandóságát, mert erre is rendelkezés van: az általa termelt termék vagy termény előre meghatározott százalékát ki kell adni részes művelőnek, még akkor is, ha a szövetkezet esetleg 10 millió forint mérleghiánnyal zárta az évet. A helyzet itt majdnem ugyanaz, mint az alkalmazottak esetében. Lényegében a tagok ismerik a részesedés nagyságát, és biztosak

abban, hogy azt az év végi zárszámadás eredményétől függetlenül, minden körülmények között megkapják. Érthető tehát, hogy a részes művelés már önmagában is növelte a tag munkakedvét, elősegítette és segíti a családtagok bevonását a közös munkába, mindez pedig a több és jobb munka segítségével több termék előállítását is eredményezte — *anyagi ösztönzőként hatott.*

Az anyagi érdekelttség fogalmát azonban sokan helytelenül értelmezik és lecsúfítják, vagy kiegészítő díjazás különböző formáival azonosítják. Amennyiben az alapmunkadíj nagysága megfelelő, az már önmagában véve is ösztönző; hatását csak növelhetik a különböző prémiumformák. Sajnos sok szövetkezetben az alacsony jövedelmi színvonal a prémiummal „megtámogatva” sem ösztönöz megfelelően.

No de maradjunk a részes művelésnél. Ha már elmondtuk pozitív tapasztalatainkat, talán érdemes és szükséges feltárni a negatív jelenségeket is. Például:

Gyakran indokolatlan jövedelmi feszültség keletkezik a részes művelők és a munkaegységre dolgozók között (késpénzdíjazásra pedig még nincs lehetőség). Ezt a feszültséget csak növeli az, ha a reális lehetőségektől és más üzemágaktól függetlenül túl magasra emelik a részesedési százalékot. Mindez megbontja a közös gazdaság egységét, sok felesleges vita, ellentét forrása. A tagok egy része pedig vonakodik az alacsonyabb díjazású munkák végzésétől. (Egyik szövetkezetünkben 24 részes művelésben dolgozó tag évi jövedelme több mint félmillió forint volt 1965-ben, míg a többi 170 tagé alig haladta meg az 1 millió forintot. Azt hiszem, a jövedelmi aránytalanság kézzelfogható.)

Sok helyen előfordul az is, hogy a százalékos részesedés alkalmazása és „továbbélte” érdekében a tagok ellenzik a gépesítést, a vegyszeres gyomirtást, vagy a termelést korszerűsítő más eljárások bevezetését.

Mindezeket egybevetve, *a részes művelést szükségmegoldásnak kell tekinteni.* Alkalmazására azonban főleg azokban a szövetkezetekben, ahol hiányzik a kézi munkaerő, ahol a gépesítés színvonala alacsony stb., továbbra is szükség van és még szükség lesz bizonyos ideig.

Elsősorban arra ügyeljünk, hogy az egyes üzemágakban dolgozó tsz-tagok között a helyenként tapasztalható kereseti aránytalanságok megszűnjenek. A jövedelmrészesedés mértékének megállapításánál feltétlenül figyelembe kell venni a gépek és vegyszerek használatának gyorsütemű elterjedését. Ennek megfelelően *a részesedés alapjául minden területen a befektetett eleven munka mennyiségét és minőségét kell számításba venni.* Azokban a termelőszövetkezetekben, ahol a részes művelést alkalmazzák, és ahol ez már eddig is aránytalanságokat okozott a különböző területeken dolgozó tsz-tagok között, ott feltétlenül szükséges a módszer adottságokhoz igazított módosítása. Mindenekelőtt a valóban szükséges kézi munkához viszonyítva kell csökkenteni a részesedés százalékát.

A háztáji gazdaságok és szerepük az elkövetkezendőkben

S talán röviden még egy tényezőről. Vannak dolgok, amelyekkel nem árt sokat foglalkoznunk. Ilyen a háztáji gazdaságok szerepe és megítélése is. A kérdéskomplexum lényegét illetően sok érv és ellenérv ismeretes. De egy dolog bizonyos: *a háztáji gazdaságok szerepe, jelentősége nem csökkent, hanem növekedett.* Szükség van minden talpalatnyi föld célszerű hasznosítására, a mezőgazdasági termékek növelésére, és nem utolsósorban a háztáji gazdaságok eszközeinek, a pangó munkaerőnek *céltudatos* felhasználására; legyen bár a végeredmény árutermelést szolgáló, vagy saját szükségletet kielégítő termelés. A háztáji termelésnek akkor is nagy jelentősége és szerepe van, ha évről évre csökken a részaránya a megtermelt, illetve előállított termékekből. Ugyanakkor azzal is számolni kell, hogy az elkövetkező években a háztáji termelés az idősebb, földdel rendelkező tagok kiöregedésével *tovább csökken.* Éppen ezért mindent meg kell tenni, hogy ez a csökkenés minél kisebb legyen, hogy a közös és háztáji minél szorosabb egységet alkosson. Ugyanakkor növelni kell a közös gazdaságok *össztermelését*, hogy a növekedés pótolja a háztáji gazdaságok termelés kiesését is. A háztáji gazdaság segítsében azok járnak el helyesen, akik valóban az ottevő eszközök, férőhelyek, máskülönben „elvezett” munkaerő kihasználását segítik elő — ha kell, állatállománnyal, takarmánnyal és egyéb szükséges eszközökkel. Az a tapasztalat, hogy *ahol a háztájt nem a közös gazdaságban végzett munka rovására fejlesztik, ott egészségesen fejlődik a közös és a háztáji gazdaság kapcsolata,* és a szövetkezet azoknak a tagoknak ad legnagyobb segítséget, akik legjobbat, legjobban dolgoznak a tsz-ben. Emellett azonban vigyázni kell arra, hogy a háztáji gazdaság ne méreteződjék túl — mert ilyen állapotában már elvonja a tag munkáját a közösségtől, és ráadásul olyan takarmányszerzési módszerre kényszeríti, amiből komoly

bajok is származhatnak, amivel nem lehet egyetérteni. Ne engedjük meg az olyan háztáji gazdaságok fejlesztését, amelyek talán egy családnak pénzt és örömet jelentenek, de veszteséget és bosszúságot okoznak egy egész kollektívának, és ráadásul még személyi ellentétek forrásává is válhatnak. Soha nem szabad elfelejteni, hogy a háztáji gazdaság *kiegészítő* szerves része a közös gazdaságnak.

A hibák oka — és a megoldás módozataiból

Befejezésül, figyelembe véve a mezőgazdaságban található negatív jelenségeket, sokan, akik nem ismerik eléggé a mezőgazdaság termelésével kapcsolatos ellentmondások, nehézségek lényegi összefüggéseit, mindebből nemegyszer olyan konzekvenciát vonnak le, hogy a mezőgazdaság területén tapasztalható visszaszárítási tendenciák okait a termelőszövetkezeti gazdálkodás elveiben kell keresni. Azt gondolják, hogy a meglévő fogyatékoságok a termelőszövetkezeti mechanizmus szükségszerű velejárói és megszüntetésükre nincs semmilyen mód. Csak megemlítem, hogy most, amikor arról beszélünk, és azt bizonyítjuk, hogy a társadalomlag indokoltan alacsonyabb a mezőgazdasági ár, ezzel szemben magas az ipari termelői ár; amikor nem kielégítő ütemű a mezőgazdaság anyagi-műszaki fejlődése; amikor munkaerőhiánnyal küzdünk (de nem is akarom tovább folytatni, pedig még lehetne sokáig), ugyanakkor megyénkben mégis évről évre csökken a gyenge termelőszövetkezetek száma. Míg 1962-ben a szövetkezetek 54,1 százaléka tartozott a „gyenge” kategóriába (a tagok 44,9 százalékaival), addig 1965-re ez a szám már alig éri el a 40 százalékot, tagság szerinti megoszlásban pedig a 26 százalékot.

A hiba nem a termelőszövetkezeti formában, hanem inkább az eddig alkalmazott gazdasági irányítás rendszerében keresendő, amely gátolja azt, hogy termelőszövetkezeteink mint önálló szocialista vállalatok a termelőeszközök csoporttulajdonosa alapján gazdálkodjanak. Az új gazdaságirányítási rendszer kapcsán kell megteremteni ennek a fejlődésnek a feltételeit. (A munka a párt kezdeményezésére, a legjobb szakemberek bevonásával már megkezdődött.) A fejlesztést szolgálják lényegében az 1966. január 1-ével életbe léptetett új felvásárlási árak, illetve a most bevezetett amortizációs alap képzése is.

Az eddig elmondottakból következik, hogy a mezőgazdasági termelés növelése, a termékek olcsóbbá tétele szükségszerű folyamat. A mezőgazdaság jelenlegi munkaerő-helyzete objektíve megköveteli a termelés gyorsabb ütemű anyagi-műszaki fejlesztését. Az új gazdasági mechanizmusnak biztosítani kell, hogy a szövetkezetekben megfelelő jövedelmi szintet lehessen garantálni, ugyanakkor csökkenteni kell a most meglévő jövedelemdifferenciákat is. A termelőszövetkezetekben el kell érni, hogy *azonos nehézségű és bonyolultságú munkáért azonos szintű és nagyságú jövedelmet kapjanak a dolgozók*. Növelni kell a mezőgazdasági munka társadalmi megbecsülését, amelynek kifejezésre kell jutni a társadalombiztosítás, szociális ellátás területén is. El kell érni, hogy ha a termelőszövetkezeti tag ledolgozza rendszeresen azt az időt, mint bármely más, egyéb munkaviszonyban álló dolgozó, kapja meg ő is a számára kedvező legkülönbözőbb juttatásokat. Biztosítani kellene azt is, hogy a közös munkában résztvevők kiemelkedő előnyöket élvezzenek azokkal szemben, akik nem dolgoznak rendszeresen a közös gazdaságban.

Ezenkívül fel kell oldani azokat az indokolatlan megkötöttségeket, amelyek ma még fékjei, kerékkötői a szövetkezetek gazdasági fejlődésének, az állandó stabil törzsgárda kialakításának. Legyen alkalma egy szövetkezetnek, ha erre módja és lehetősége van, minden olyan melléküzemági tevékenységre, amelyben a társadalom, a lakosság számára szükséges hasznos termelői munkát lehet végezni, s amellyel meg lehet oldani a tagok állandó foglalkoztatottságát, de a bizonyos értelemben vett helyhez kötését is.

Arra azonban nem lehet számítani, hogy rövidesen fordulatot érünk el a munkaerőhelyzet alakulásában. Számolni kell azzal, hogy az elkövetkezendő években még jelentős számban fognak kiesni a munkából idős, előregedett szövetkezeti tagok, és csak kisebb mértékben lépnek helyükbe fiatalok. Ezért fontos feladatnak kell tekinteni bizonyos munkafolyamatok gépesítésének meggyorsítását is.

*

Nem olyan egyszerű dolgok ezek, mégis bízom benne, hogy ami most még csak elképzelés és remény, hamarosan valósággá válik, de csak úgy, hogy mindenki, akinek valamilyen köze van a mezőgazdasághoz, segíti a kibontakozást, az elképzelések megvalósítását.

SZABÓ SÁNDOR,
az MSZMIP Csongrád megyei Bizottsága
Mezőgazdasági Osztályának vezetője